

MÚLTUNK EMLÉKEI ROVAT

A HAZA BIZTOSÍTÓ BUKÁSA

Horváth Gyula – Tamás Gábor

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ún. Ballagi-gyűjteménye sok érdekes dokumentumot őriz a XIX. század második feléből. A gyűjtemény elsősorban rövid, röpiratszerű műveket tartalmaz, összesen 4839 darabot. Gyűjtője Ballagi Géza történész-akadémikus, Ballagi Mórnak, az első zsidó származású magyar akadémikusnak a fia. A gyűjteményben jó néhány, biztosítással kapcsolatos dokumentumot is találunk. Ezek közül az egyik már címével is figyelemfelkeltő: „A „Haza” életbiztosító és hitelbank elkerülhetlen bukása.” 1875-ben Budapesten jelent meg. Milyen történelmi körülmények között született ez a később igaznak bizonyuló jóslat?

A XIX. század közepétől Közép-Európa gazdaságait jelentős fellendülés jellemezte. A fellendülés egyik jele az volt, hogy nagy számú tőkés vállalkozást alapítottak ebben az időszakban. Innen kapta német nevét: Gründerzeit. Az időszak elejét Ausztriában 1848-ra, míg Németországban inkább a francia-porosz háborúra teszik (1870). Magyarországon az alapítási láz (a korabeli gazdasági szlengben „gründolás”) a politikai viszonyok rendeződésével, a kiegyezés környékén kezdődött. A magyar (és osztrák) fellendülést az 1873-as tőzsdepánik törte meg, amit a világban 20 éves stagnálás követett, melyet akkor nagy depresszióknak neveztek, bár később ezt a nevet inkább az 1929-et követő időszakra alkalmazták. Jellemző talán a Monarchia akkori jelentőségére, hogy a pánik Bécsben kezdődött 1873. május 9-én (ez az első „fekete péntek”).

Ez az alapítási láz természetesen a biztosítási szektort sem kerülte el. A Magyar Compass szerint 1874-ben 17 magyarországi székhelyű biztosítótársaság működött. Ennél egyébként sokkal több biztosító volt aktív a Monarchia transzlajtán felében, de ezek jelentős része külföldi székhelyű társaság volt, magyar leányvállalat nélkül. Mai szóval talán azt mondhatnánk, hogy miután valamennyi ilyen cég (szám szerint 25) a Monarchia másik felén bírt székhellyel, az EU mai nyelvezetét használva „freedom of services” alapon működött. Ez még az angol Gresham társaságra is igaz volt, amely magyar üzletét kezdetben Bécsből intézte, majd magyar irodájából, viszont erre a tevékenységre csak 1896-tól tett közzé külön mérleget, azaz mai kifejezéssel ekkor tért át a fióktelep jellegű működésre. A magyar gründolás bemutatása szempontjából azonban ezeket a külföldi cégeket most figyelmen kívül is hagyhatjuk.

A 17 magyar vállalatból tíz év múlva már csak hat létezett. Többen beolvadtak más cégekbe (elsősorban az EMÁBIT-ba), mások azonban megszűntek, köztük a „Haza” is.

A „Haza” (félreértések elkerülésére a cégnevet idézőjelben használjuk) a kiegyezés évében született, Alapszabályát 1867. július 19-én hagyták jóvá, kilenc nappal a kiegyezési törvény szentesítése előtt. Az ötletgazda – vagy ahogy akkor mondták, a projektáló – Kiss Zsigmond, az EMÁBIT munkatársa volt. 1 milliós alaptőkéjéből a kor szokásának

megfelelően csak 30 százalékot fizettek be a részvényesek, a többire csak kötelezvényt adtak. A társaság csak életbiztosítással foglalkozott (ami igen szokatlan volt, a magyar részvénytársaságok között nem volt ilyen, az itthon jelen levő külföldiek közül pedig csak az Anker és a Gresham). Tevékenysége már kezdetben élénk sajtóvisszhangot kapott, elsősorban magas alapítási és szerzési költségei miatt. Kezdetben ez jelentős növekedéshez segítette a céget. 1868-ban mintegy félmillió forint díjbevételért el. 1875-re életbiztosítási díjtartaléka 1,4 millió forint volt (összehasonlításképpen: ebben az évben a magyar alapítású és mérleget közzé tevő cégek közül ez a harmadik helyre volt elég, és elérte a már majd két évtizede működő EMÁBIT díjtartalékának negyedét.)

A céget 1873-tól már nem az alapító Kiss Zsigmond, hanem egy háromtagú vezérigazgatói kollégium vezette: Krén Manó, Kán Géza és Vész Ármin. Közülük Vész Ármin biztosításmatematikai (is) volt, a tudományos akadémia tagja, 1874-75-ben a műegyetem rektora. Neki, úgy tűnik, nem ártott a botrány, mert 1879-ben még mindig a műegyetem tanácsának tagja volt. Az elnöki tisztet szokás szerint főúr, gróf Forgách Antal töltötte be. Forgách 1848-49-ben Windischgrätz seregének tisztje, majd „muszkavezető” volt, az önkényuralom idején pedig több fontos tisztet is betöltött, viszont 1867-ben belépett a Deák-pártba.

A „Haza” bukásáról szóló mű szerzője Kohn Gyula volt. Mire alapozta szerzőnk állítását, hogy a „Haza” bukni fog? Elsősorban a Magyar Compass 1875-ös kiadásában megjelent 1874. évi mérleg számaira.

Az alapításkor befizetett 1,5 millió forint alaptőke a veszteségek miatt 1,4 millióra csökkent. A cég biztosítástechnikai tartaléka 1,5 millió volt, az egyéb kötelezettségek 0,1 millióra rúgtak, tehát a mérlegfőösszeg 3 millió Ft volt.

Kohn azzal vádolta az igazgatóságot (és név szerint Krént és Kánt), hogy meghamisították a mérleg eszközoldalát, így nemcsak, hogy elkerülték a felszámolást, hanem még nyereséget is mutattak ki, amiből nekik is jutott jutalomként.

Az eszközoldal fő problémái a következők voltak a vádak szerint:

A mérlegben 0,7 millióval szerepelt a be nem fizetett részvénytőke. Kohn szerint ezt senki sem fogja befizetni, hiszen a piacon a 200 forint névértékű részvények 30 forinton forognak.

Az ügynököknek előre kifizetett jutalék messze túlértékelt a piaci gyakorlathoz képest, a hatás 0,3m. Ha összevetjük ezt azzal a váddal, hogy a „Haza” túl drágán szerzett, lehet, hogy a mérlegben szereplő szám helyes volt, de megtérülése valóban kétesnek tűnhetett.

Olyan tételek szerepelnek az eszközoldalon, amelyeknek nem szabadna ott lenniük, mint a házfelújítási (!), alapítási és részvényköltségek (0,1m). Mai szemmel is eléggé kérdéses, hogy ezek hogyan kerültek az eszközök közé.

A biztosító tulajdonában levő házak értéke messze túlértékelt, a hatás 0,2m, a házárték 50 százaléka. Egyéb kisebb tételeket is vitatott, az összes hatásuk 0,3m volt.

A szerzőről a szövegben kiderül, hogy a részvények értékének összeomlásával maga is vesztett 30 ezer forintot, a korban jelentős vagyont, nem csoda, hogy szerinte mindez „... egy oly bűn mi a fenyítő törvényszék feladata lesz kipuhatolni.” Végül mintegy mellékesen még megvádolja Krént és Kánt egy 26 ezer forintos sikkasztással is.

Igaza lett-e Kohn Gyulának? 1875-ben a cég változatlanul működött tovább, gyakorlatilag 0 eredményt mutatott ki. Az 1876. májusi 10-i közgyűlés viszont a részvénytőkét 1,5 millióról 0,5 millióra, a ténylegesen befizetett összegre szállította le. Egy évvel később, az 1877. június 2-án tartott közgyűlésen kiderült, hogy a cég veszteséges, és jelentős tartalékot kell beállítani a kétes követelésekre is, így a részvényesek a cég felszámolása mellett döntöttek. A csőd helyett azonban a részvényesek – az igazgatóság javaslatára – úgy döntöttek, hogy az állományt viszontbiztosítási szerződés formájában átadják a Tisza biztosítónak.

Első ránézésre tehát egy elfogulatlan szakember előre jelzett egy veszélyes szituációt, ami azonban legalább a biztosítottak szempontjából jól végződött, őket nem érte veszteség.

Sajnos a kép nem ilyen szép. A Szegedi Híradó 1875. június 27-i száma ugyanis a következő hírt teszi közzé: „Kohn Gyula, a „Haza” biztosító intézet szegedi volt főügynöke, 18,400 frt erejéig történt sikkasztás miatt a helyb. kir. törvényszék által kétévi súlyos börtönbüntetésre ítéltetett.” Kohn tehát, aki oly lelkesen védte a biztosítottak érdekeit, és felhívta a figyelmet a biztosító igazgatóságának üzelmeire, maga követte el a sikkasztást.

Kán 1892-ben bekövetkezett haláláig a Phoenix vezérügynöke maradt, Krén további életútját még nem sikerült tisztázni.

A „Haza” utóélete azonban továbbra sem nélkülözte a botrányokat. Mivel az állományt átvevő Tisza biztosítót sokan nem tartották kellően tőkeerős cégnek, több biztosított pert indított, visszakövetelve a befizetett díjakat. Arra hivatkoztak, hogy a Tisza és a „Haza” között kötött viszontbiztosítási szerződés a valóságban állományátruházás volt, amihez a biztosító vezetésének nem volt joga, hiszen a „Haza” csődhelyzetben volt. 1879-ben a Kúria úgy döntött, hogy bár az átruházási szerződés viszontbiztosítás formában jött létre, valós tartalmát tekintve viszont üzletátruházás volt, így az ügyfelek joggal perelhetik mind a „Hazát”, mind a Tiszát. A „tartalom elsőbbsége a forma felett” elv tehát itt is érvényesült.

Azoknak, akiknek gyanús volt a Tisza tőkehelyzete, végül igazuk lett, 1884-ban a Tisza is csődbe került. Arról, hogy végső soron mennyit is vesztek a szerződők, nem találtunk adatot.

IRODALOMJEGYZÉK

Kohn Gyula: A „Haza” életbiztosító és hitelbank elkerülhetetlen bukása. Budapest 1875. k.n.

Kővári László: A magyar és osztrák megszűnt, működő és keletkező biztosító társaságok történeti és statisztikai (sic) átnézete. Ráth Mór, Pest, 1870.

A Magyar Compass 1874-1879 közötti évkönyvei

Korabeli lapok, elsősorban a Szegedi Híradó és a Magyar Jogász számai